

Ольга Вікторівна Шевченко,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ЖІНКАМИ-ЗЛОЧИННИЦЯМИ

У статті розглянуто особливості корекційної роботи з жінками-злочинницями, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Виділено етапи планування та проведення психокорекційних та психопрофілактичних заходів. Підкреслюються переваги групової тренінгової роботи з жінками, які відбувають покарання у колоніях.

Ключові слова: *корекційна робота, психокорекція, жінка-злочинниця, методи психологічного впливу, тренінг.*

У сучасному українському суспільстві сімейні девіації набули тотального розповсюдження, нормальним явищем стають агресивність та насильство в родинному колі, споживання алкогольних напоїв не лише під час свят та дозвілля, комп'ютерна ігроманія батьків тощо. І хоча у науковій літературі підіймаються ці проблеми, вони залишаються невирішеними та потребують більш ґрунтовного дослідження. Ми не намагаємося винайти панацею для цієї проблеми в рамках однієї статті, але хотіли б зосередити увагу на одному аспекті, зокрема на соціальній корекції злочинної поведінки жінок.

Жінки займають особливе місце у системі суспільних відносин, оскільки виконують найважливіші соціальні ролі і функції, пов'язані з сім'єю. Девіантна поведінка жінок, а тим більше злочинна, має вкрай

негативні наслідки як для конкретної родини, так і для всього суспільства. Вона ускладнює або навіть унеможлиблює нормальний розвиток підростаючого покоління, деформуючи процес соціалізації та зумовлюючи дисфункцію сім'ї. Очевидно, що сім'я має величезний вплив на формування особистості, але для жінки важливу роль відіграє не тільки батьківська сім'я, але і власна родина. Як правило, переважна кількість злочинниць свого часу зростали у неблагополучних сім'ях, у несприятливих умовах, з неналежним вихованням з боку батьків і недостатньою увагою. Приклади аморальності та зразки криміногенної поведінки засвоювалися як норма, критичному та етичному осмисленню не піддавалися. Щодо ролі сімейних відносин у дорослому віці, можна з упевненістю говорити, що сім'я, чоловік, діти значною мірою зумовлюють поведінку жінки, її ставлення до людей, впливають на її психологічний стан, вибір конкретного варіанта поведінки [1, с. 201]. Тому необхідно на загальнодержавному рівні оздоровлювати відносини у сімейно-побутовій сфері, особливу увагу приділяючи соціальній корекції девіантної та злочинної поведінки жінок.

По-перше, на ранніх етапах це дозволить запобігти перетворенню девіантної поведінки на злочинну, по-друге, на пізніх етапах у злочинниць з'явиться шанс якісно змінитися та подолати сімейне неблагополуччя, яке проявляється у деформації сімейних зв'язків і відносин, послабленні або руйнуванні сім'ї, домінуванні примітивних інтересів та паразитичного способу життя, деградації ролі жінки.

Соціальна корекція – це діяльність соціального суб'єкта з виправлення тих особливостей психологічного, педагогічного і соціального плану, що не відповідають прийнятним у суспільстві моделям і стандартам [2, с. 216]. Різновидом соціальної корекції є корекційна робота з жінками які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Корекційний вплив на таких осіб може здійснюватися у різних напрямках. *Відновлення* полягає у відтворенні тих якостей об'єкта, що переважали до відхилення. *Компенсування* посилює якості, що можуть замінити втрачені в результаті певних порушень. *Стимулювання* активізує позитивні якості, формує певні ціннісні орієнтації, установки. *Виправлення* замінює негативні властивості та якості на позитивні або усуває їх.

На нашу думку, слід активізувати тренінгову та психокорекційну роботу із жінками-злочинницями, додати практичну спрямованість усьому накопиченому раніше багажу теоретичних концепцій і експериментальних фактів, а також асимілювати досвід закордонних шкіл і напрямків, а тому корекційна робота з жінками постає своєчасним та актуальним завданням, яке сприятиме профілактиці сімейного неблагополуччя, жіночої злочинності та ресоціалізації злочинниць.

Серед науковців, які займалися проблематикою корекційно-відновлювальної роботи, можна виділити Л. І. Мороз, І. П. Павлова, Л. С. Виготського, Т. М. Малкову, Д. М. Узнадзе та ін. Будь-яка індивідуальна робота над особою, а тим більше корекційна, проводиться на основі вивчення особистості кожної людини з широким застосуванням методів психолого-педагогічного впливу. Якщо говорити про жінку з девіантною поведінкою у сім'ї, то застосувати до неї методи психолого-педагогічного впливу досить важко через її несвоєчасне виявлення, чого не можна сказати про жінок-злочинниць. З жінками, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, у кожному випадку необхідно проводити корекційну та реабілітаційну роботу.

В психокорекційній роботі з жінками-злочинницями цільовими мішенями корекції є життєві орієнтації жінок та особливості ціннісно-орієнтаційної сфери [3, с. 14]. Як вважають Н. П. Крейдун та Л. О. Шевченко, психокорекційний вплив на жінок-злочинниць повинен спиратися, перш за все, на позитивні уявлення жінок про загальнолюдські цінності (життя, любов, добро, справедливість, чесність, взаємна повага), оскільки для жінок-злочинниць навіть у критичній ситуації вчинення злочину важливим було те, наскільки вони відповідають загальноприйнятим нормам поведінки, як їх сприймають оточуючі. Перебування в місцях позбавлення волі викликає значні негативні соціальні та психологічні наслідки, особливо у жінок: деформується особистість жінки, вона стає грубою, брутальною, агресивною, в неї формується установка на продовження злочинної діяльності, виникає почуття приналежності до кримінального середовища, отже, корекційні заходи доцільно проводити з першого дня їх перебування у колонії [4, с. 180].

Проведення психокорекційної роботи з жінками у місцях позбавлення волі ускладнюється багатьма чинниками. Пенітенціарне середовище характеризується насиченістю стресогенними факторами, такими як обмеження волі на певний строк, звуження або втрата особистих та соціальних зв'язків, суттєве матеріальне позбавлення, соціальне напруження, потужний вплив кримінальної субкультури, а також підкреслено негативне ставлення середовища до жінок-злочинниць. На жаль, у жінок, які більше трьох років проводять за ґратами, паралізується активність, порушуються здібності до самостійної відповідальної поведінки, які за умов ринкової економіки вважаються неодмінною умовою ресоціалізації особи.

Тому психопрофілактична і корекційна робота за умов депривації потребує науково обґрунтованого підходу до планування та проведення. Депривація – це стан, який виникає в результаті певних життєвих ситуацій, коли людина позбавлена можливості задовольнити свої по-

треби достатньою мірою і досить довгий час. Здійснене вивчення робіт кримінологів та психологів з цього питання дозволило встановити етапи корекційної роботи з жінками-злочинницями.

На першому етапі при плануванні та проведенні психокорекційних заходів слід враховувати, що характер їх злочинних спонукань визначається наявним соціально-рольовим статусом, якому відповідає власна індивідуальна система цінностей, життєвих запитів, засвоєних моральних норм. Злочинна поведінка жінок може бути зумовлена такими факторами:

- особливості особистості: інфантильність, пасивність, недостатньо розвинений інтелект, боязнь відповідальності за свої вчинки, фрагментарне засвоєння норм поведінки, низький рівень самоповаги, звичка до вживання алкоголю, наркотичних чи токсичних речовин. Утім, зловживання алкоголем та наркотиками є передумовою, а не причиною злочинної поведінки, для її реалізації потрібні ще додаткові зовнішні та внутрішні складові;
- соціальний статус: освіта, рід занять, матеріальна забезпеченість;
- сімейні взаємини: наявність чи відсутність любові, взаємної поваги та підтримки в родині, ступінь глибини внутрішньосімейних конфліктів;
- ситуаційні фактори: побутова та сімейна невлаштованість, відчуття непотрібності та втрата життєвих перспектив, моральна занедбаність, фінансові проблеми, загострення сімейно-побутових конфліктів, наявність специфічного стресового стану, викликаного аморальними або злочинними діями оточуючих, який викликає дезорганізацію поведінки, зниження прогнозу своїх дій, неадекватну оцінку ситуації та своїх вчинків.

Змістом другого етапу психокорекційної роботи з жінками-злочинницями є добір ефективних засобів та методик. Досягнення позитивного результату корекційних заходів можливо за допомогою обґрунтованих методів психологічного впливу на особу та дотримання принципу індивідуального та диференційного підходу до особистості злочинниці. Серед різноманітних форм та методів психологічного впливу на поведінку особи під час ув'язнення найбільш ефективними та поширеними стають соціально-психологічні тренінги.

Науково обґрунтовані методи психологічного впливу на людину почали застосовуватися на практиці вже на початку ХХ сторіччя. Тренінгова технологія виникла як наслідок спроби інтенсифікувати процес навчання людей різним видам діяльності, як спосіб формування й удосконалення професійних знань, умінь, навичок через різні психоте-

рапевтичні процедури (ігри, моделі, вправи і т. п.). Зокрема, тренінгом вважається спосіб перепрограмування наявної в людини моделі керування своїми поведінкою і діяльністю. В. Г. Ромек вважає, що тренінг – це цілеспрямована стандартизована послідовність дій з формування нових навичок поведінки [5, с. 56]. На думку І. В. Вачкова, груповий психологічний тренінг являє собою сукупність активних методів практичної психології, які використовуються з метою формування навичок саморозвитку та самопізнання [6, с. 48]. Найбільш повне дослідження з цієї проблематики проведено американським психологом К. Рудестамом, який вважав, що групова форма роботи має безліч переваг, а саме: можливість отримання зворотного зв'язку, підтримка від людей зі схожими проблемами, можливість ідентифікації себе з іншими, можливість спробувати себе в різних ролях; група може бути своєрідним каталізатором психічних процесів, які полегшують саморозкриття, самопізнання та самодослідження особи; взаємодія в групі створює певне групове напруження, яке допомагає з'ясувати проблеми кожного учасника групи [7, с. 82].

Перевагою групової форми роботи в місцях виконання покарання є можливість надання психологічної допомоги жінкам як під час їх адаптації до умов депривації, так і в процесі ресоціалізації. Організація групової взаємодії в таких умовах дозволяє застосувати психокорекційні та психотерапевтичні заходи розвитку самосвідомості жінок та використовувати групову динаміку для забезпечення їх особистісного росту, усвідомлення ними психологічного змісту їх злочинної поведінки та подальшої профілактики соціального утримання й ефективної соціальної адаптації. Зазначимо, що у жінок-злочинниць у початковий період ув'язнення відбувається власне усвідомлення реальності, сам факт ізоляції від суспільства на декілька років викликає жах. Цей період життя супроводжується сильними руйнівними емоціями, почуттям страху, провини, сорому, втрати, небезпеки, виникає стан напруги, тривожності. Злочинниця переживає загрозу позитивному уявленню про себе і, зокрема, особистим планам на майбутнє. Взагалі, у первинний період ізоляції від суспільства у людини порушується природна здатність творчого пристосування до середовища.

Динаміка психічних станів засуджених, гострота почуттів, що переживаються, знаходяться в певному зв'язку зі строком відбутого покарання. Найвище піднесення психічних станів відмічається в перші два-три місяці перебування в колонії [8, с. 21]. На глибину, тривалість та характер психічних станів впливають як суб'єктивна думка злочинниці про справедливість та строгість покарання, так і можливі подальші перспективи життя.

На третьому етапі вирішуються основні завдання з психокорекції та психопрофілактики поведінки, такі як:

а) розвиток навичок продуктивної саморегуляції, самоконтролю, підвищення усвідомлювання власної поведінки, її планування та оцінювання, набуття продуктивних стратегій опановуючої поведінки в стресових життєвих ситуаціях;

б) цілеспрямована корекція порушених міжособистісних взаємовідносин та формування життєвих навичок, міжособистісної компетенції та резистентності до негативного асоціального впливу;

в) активізація особистісних ресурсів, розвиток позитивних смислоттєвих орієнтацій, формування ціннісного ставлення до соціальних норм, стимулювання процесів самовизначення та розвиток позитивних цінностей особи.

Ще одним перспективним напрямком корекційної роботи з жінками-злочинницями, які відбувають покарання у колонії, є когнітивно-поведінкове ре-конструювання, тобто навчання правопорушників раціональної інтерпретації автобіографічних життєвих подій та на основі цього адаптованій поведінці, формуванню цілісного образу Я, поновленню автентичності. Завдяки таким психокорекційним заходам жінки «випробують» себе у різних соціальних ролях, розв'язують певні внутрішні протиріччя, набувають впевненості у своїх можливостях. Всі ці напрацювання у подальшому покликані сприяти успішній соціальній адаптації жінок-злочинниць [9, с. 19].

Отже, підводячи підсумок, зазначимо, що з жінками-злочинницями, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, доцільно з перших днів перебування у колонії проводити корекційну роботу. Це дозволить мінімізувати негативні соціальні та психологічні наслідки, скорегувати і виправити криміногенні якості та властивості особистості, надасть можливість жінкам підготуватися до відновлення позитивної діяльності в суспільстві після виходу на волю. Серед різноманітних форм і методів психологічного впливу на поведінку особи під час ув'язнення найбільш ефективним слід визнати соціально-психологічний тренінг як спосіб перепрограмування наявної в жінки моделі керування своєю поведінкою і діяльністю, а також як спосіб формування необхідних знань, умінь, навичок через спеціальні вправи, ігри тощо. Саме груповий тренінг із жінками в місцях виконання покарання має істотні переваги порівняно з індивідуальною корекційною роботою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будз В. Ф. Роль сімейного мікросередовища у формуванні девіантної поведінки жінок-рецидивісток / В. Ф. Будз // Бюлетень Міністерства юстиції України : офіц. вид. – 2010. – № 4/5. – С. 199–208
2. Тюття Л. Т. Соціальна робота: Теорія і практика : навч. посіб. / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.
3. Назаров О. А. Гендерні особливості смислової сфери осіб, що вчинили насильницький злочин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. А. Назаров ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2007. – 20 с.
4. Шевченко Л. О. Використання групового проективного малювання як форми психокорекційної роботи з жінками-злочинницями / Л. О. Шевченко // Вісник Харківського Державного педагогічного університету. Серія «Психологія». – Харків : ХДПУ, 2005. – Вип. 15. – С. 177–184
5. Колесникова Н. Е. Организация групповой психосоциальной работы с осужденными в колонии строгого режима / Н. Е. Колесникова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2006. – № 1. – С. 56–62.
6. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : уч. пос. / И. В. Вачков . – М. : Изд-во Ось-89, 2003. – 224 с.
7. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб. : Питер Ком., 1999. – 384 с.
8. Шевченко Л. О. Діагностика та корекція психічних станів злочинниць : навч. посіб. / Л. О. Шевченко. – Х. : Курсор, 2003. – 152 с.
9. Репнова Т. П. Тренінг емоційної зрілості / Т. П. Репнова // Практична психологія та соціальна робота. – К. : Социс Прес, 2006. – № 3. – С. 19–30.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2015.

Ольга Викторовна Шевченко,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,

Харьков, Украина)

КОРРЕКЦИОННАЯ РАБОТА С ЖЕНЩИНАМИ-ПРЕСТУПНИЦАМИ

В статье рассмотрены особенности коррекционной работы с женщинами-преступницами, которые отбывают наказания в местах лишения свободы. Выделены этапы планирования и проведения психокоррекционных и психопрофилактических мероприятий. Подчеркиваются

преимуществва групповой тренинговой работы с женщинами, которые отбывают наказание в колониях.

Ключевые слова: коррекционная работа, психокоррекция, женщина-преступница, методы психологического воздействия, тренинг.

Olga V. Shevchenko,

candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CORRECTIONAL WORK WITH FEMALE CRIMINALS

Problem's setting. Family deviations acquired a total distribution in the modern Ukrainian society; aggression and domestic violence, alcohol consumption not only during the holidays and leisure, computer gambling of parents and others become normal phenomena. Women have a special place in the system of social relations as they perform the most important social roles and functions related to the family. Deviant behavior of women, moreover criminal has negative consequences both for a particular family and the whole society. Although, these issues are highlighted in the scientific literature, they are still unsolved and require a thorough study. Thus, correctional work with women is timely and important task that will contribute to the prevention of family problems, women crime and re-socialization of female criminals.

Analysis of recent studies. The author distinguishes the following scholars, who have studied the issues of correctional and restorative work: L.I. Moroz, I.P. Pavlov, L.S. Vygotskyi, T.M. Malkova, D.M. Uznadze, N.P. Kreidun and L.O. Shevchenko.

Objective of the research is to study the possibility of social correction of deviant and criminal behavior among women-prisoners.

The main part. Based on the analysis of the works of criminologists and psychologists concerning this issue the author established the stages of correctional work with female criminals. At the first stage in planning and conducting psychocorrectional measures it is necessary to take into account the fact that the nature of their criminal intentions is defined by the existing social and role status, which meets its own individual system of values, vital queries, learned moral norms. The content of the second stage of psychocorrectional work with female criminals is a set of effective tools and techniques. The most effective forms and methods of psychological influence on the behavior of an individual while being in custody are group trainings. The advantage of group work at penal institutions is the possibility of providing psychological assistance to women both during their adaptation to deprivation conditions and in the process of re-socialization.

Organization of group interaction in such conditions allows to use psychocorrectional and psychotherapeutic measures of developing the

consciousness of women and to use group dynamics for guaranteeing their personal growth, awareness of the psychological content of their criminal behavior and further prevention of social dependency and effective social adaptation. At the third stage the basic tasks of psychocorrection and psychoprevention are solved. They are: development of productive self-control skills, self-control, improvement of realization of their own behavior, its planning and evaluation, targeted correction of broken interpersonal relations and forming life skills, interpersonal competence and resistance to the negative antisocial impact, activation of personal resources, development of positive life orientations, formation of value attitude to social norms, encouragement of the processes of self-stimulation and development of positive values of an individual.

Conclusions. *It is advisable to conduct correctional work with female criminals from the first days of their serving sentences in prison. This will make possible to minimize the negative social and psychological consequences, to correct and improve criminogenic qualities and properties of an individual; will let women to prepare for the restoration of positive activities in the community after being release from prison. Social and psychological training as a way to reprogram existing model of control of woman's behavior and activity is the most effective among forms and methods of psychological influence on the behavior of an individual while being imprisoned, as well as the method of forming the necessary knowledge and skills through special exercises, games, etc. It is group training with women at penal institutions has significant advantages over individual correctional work.*

Key words: *correctional work, psychocorrection, female criminal, methods of psychological influence, training*

